

האוכל בשר קדשים שנטמא לפני זריקת הדם, נחלקו אביי ורבא האם לוקה, ופסק הרמב"ם כרבא שאינו לוקה, משום שכל בשר שאין בו חיוב כרת בטומאת הגוף – אין בו מלקות בטומאת בשר. בשני מקרים אלו, נראה שיש מלקות מצד אחר, מחמת

האוכל בשר קדשים שנטמא לפני זריקת הדם, נחלקו אביי ורבא האם לוקה, ופסק הרמב"ם כרבא שאינו לוקה, משום שכל בשר שאין בו חיוב כרת בטומאת הגוף – אין בו מלקות בטומאת בשר.

בשני מקרים אלו, נראה שיש מלקות מצד אחר, מחמת

מערכה פד. הקרבת איברי חיה ובהמה טמאה (לד,א)

רבי יעקב, שהכל מודים באברי בהמה טמאה, שאין בה אלא עשה (רש"י), ונחלקו בהעלאת אברי חיה טהורה, שלדעת ר' יוחנן העושה זאת עובר בעשה, ולדעת ר"ל אין בכך איסור כלל, שכן התורה באומרה להביא בהמה טהורה לא התכוונה לשלול את החיה הטהורה. רבא מוכיח מברייתא אחרת (אף היא מן התורת כהנים, ויקרא נדבה פרשתא ב,ו), שהמביא חיה לקרבן עושה איסור, והגמ' מסיקה "תיובתא דריש לקיש".

הרמב"ם: המקטיר בהמה טמאה – לוקה

בהל' איסורי מזבח (ה,ו) פוסק הרמב"ם: "המקטיר איברי בהמה טמאה על גבי המזבח – לוקה, ואע"פ שאיסור הקרבתה מכלל עשה, שהרי נאמר 'מן הטהורה אכול' ו'מן הטהורה הקרב', הא טמאה לא תאכל ולא תקריב, כשם שלוקה על אכילת הטמאה הבא מכלל עשה, כמו שביארנו במקומו, כך לוקה על הקרבתה".

הראב"ד השיגו: "וכי עדיפא מבעלת מום? אלא שאינו עולה כן מהגמרא דזבחים פרק כל הפסולים". כלומר, אכן מסברה דברי הרמב"ם מובנים, שהרי הפגם בהקרבת בהמה טמאה גדול יותר מהקרבת בעלי מומים, שעליה יש לאו ומלקות; אלא שמן הגמרא כאן מוכח להיפך (כסף משנה).

הרמב"ם מקשר את הדברים לאיסור אכילת בהמה טמאה, ושם מצאנו מחלוקת ראשונים במקור האיסור. בתורה נאמר (ויקרא יא,א-ח): "זאת החיה אשר תאכל... כל מפרסת פרסה ושוסעת שסע מעלת גרה בבהמה אותה תאכל. אך את זה לא תאכלו ממעלי הגרה וממפריסי הפרסה: את הגמל, כי מעלה גרה הוא ופרסה איננו מפריס... ואת השפן... ואת הארנבת... ואת החזיר כי... והוא גרה לא

נאמר בתורה (ויקרא א,ב): "אדם כי יקריב מכם קרבן לה' – מן הבהמה, מן הבקר ומן הצאן, תקריבו את קרבנכם". הוזכרו כאן הבהמות הטהורות בלבד ("בקר" הוא השור, כתרגום אונקלוס: "תור"). החיות, אף הטהורות שבהן (כגון הצבי והאיל), לא הוזכרו בתורה כקרבן אפשרי. לגבי בהמה טמאה, אף מפורש בתורה שאם הוקדשה (בידי שמים, כגון פטר חמור, או בידי אדם) – תיפדה, ככתוב: "ואם כל בהמה טמאה אשר לא יקריבו ממנה קרבן לה', והעמיד את הבהמה לפני הכהן. והעריך אותה הכהן...". (ויקרא כז,יא-יב)¹. וכן: "ואת בכור הבהמה הטמאה תפדה" (במדבר יח,טו).

הסוגיה כאן עוסקת בשאלה, מה דינו של מי שהעלה על המזבח בהמה טמאה לקרבן? כמו כן, האם מותר להעלות על המזבח אברי חיה טהורה?

סוגיית הגמרא

גמ' מובאת מחלוקת בין רבי יוחנן לריש לקיש בעניין המעלה בהמה טמאה: ריש לקיש מחייבו מלקות, ורבי יוחנן פוטר. טעמו של רבי יוחנן, שלא נאמר בתורה איסור על הקרבת בהמה טמאה, אלא שממה שציוותה התורה להקריב את הטהורות משתמע שאין להקריב טמאה, והרי זה "לאו הבא מכלל עשה" (איסור המשתמע מאמירה חיובית), ולדעת דינו כ'איסור עשה' ולא כ'לאו' המחייב מלקות. ריש לקיש, לעומת זאת, סובר ש"לאו הבא מכלל עשה – לוקין עליו".

רבי ירמיה תמה על דעת ריש לקיש, שכן בברייתא (שמקורה בתורת כהנים שמיני פרק ג,א-ב) מפורש שלאו הבא מכלל עשה מוגדר כ'עשה' ולא כ'לאו'². לפיכך הסביר

ומודים שהפסוק הקודם עוסק בשני מיני ההקדש, וראה בהערה הבאה.
2. לשון המדרש: "בבהמה אותה תאכלו... אותה באכילה ואין בהמה טמאה באכילה. אין לי אלא בעשה, בלא תעשה מניין? תלמוד לומר... לא תאכלו", ובגמרא הובא בקיצור. במרומי שדה מבאר את הסוגיה באופן מחדש: הכל מודים שלאו הבא מכלל עשה אין לוקין עליו, אלא שריש לקיש מסתמך על הפסוק הנ"ל: "ואם כל בהמה טמאה אשר לא יקריבו ממנה קרבן לה'", ולשיטת ריש לקיש עצמו (בתמורה לב,ב, עיין שם) נראה שמדובר על בהמה טמאה ממש. אם כן נאמר בה לאו, אבל הגמ' מחשיבה זאת כ'לאו הבא מכלל עשה' מפני שהלשון "אשר לא" מובנה תיאור, ולא לאו. על כך מוכיח ר' ירמיה, שכן גם לגבי בעלי החיים הטמאים מצינו לשון כזו: "ובין החיה אשר לא תאכל" (ויקרא יא,מז), ובכל זאת הברייתא אינה לומדת מכאן את המלקות. עיין גם סוטה מו,ב, בעניין הפסוק: "נחל איתן אשר לא יעבד בו" (דברים כד,א), האם נחשב כלאו.

1. פסוק זה נדרש בדברי חז"ל (ספרא בחוקותי פרשתא ד,א) לעניין בעל מום, אך הרמב"ן (ויקרא כז,כז) מבאר, שחז"ל למדו זאת מן היתור "אשר לא יקריבו ממנה", המתפרש כ'ואשר', ונמצא לדבריו שהפסוק עוסק גם בבהמה טמאה. כך דעת חכמים אליבא דר' יוחנן (תמורה לב,ב), שדין 'העמדה והערכה' (שאינו פוּדֵים בעל חיים אלא כשהוא ח), הנלמד מסוף הפסוק, נאמר בין בקדשי מזבח ובין בקדשי בדק הבית, וביאר הר"י מיגאש (שבועות יא,א): "דרבנן סברי... כדאוקימנא להאי קרא בסיפרא בבעלי מומין הכתוב מדבר, דהיינו קדשי מזבח, וכיון דקרא גופיה הא מיפריש ביה בהמה טמאה, דהיינו קדשי בדק הבית, הויא ליה האי העמדה והערכה דכתיבי בהאי קרא אקדשי מזבח ואקדשי בדק הבית". גם לדעות בתמורה שם החולקות בדבר (ר' שמעון, הסובר שדין העמדה והערכה נאמר רק בקדשי מזבח, וריש לקיש בדעת רבנן, הסובר שדין זה נאמר רק בקדשי בדק הבית) כתב רש"י (לג,א ד"ה אותה) שהן מעמידות באופן מצמצם רק את הפסוק "והעריך אותה הכהן בין טוב ובין רע",

ממש כבעל מום: בבעל מום מצינו, שאיסור הקרבנו כולל אף איסור להקדישו ולשוחטו ולזרוק את דמו (הל' איסורי מזבח א,ד). כך גם בשאר איסורי מזבח: רובע ונרבע, מוקצה ונעבד, אתנן ומחיר (תוספתא מכות פ"ד ה"ג⁷). לעומת זאת בנדון דידן הזכיר הרמב"ם (הל' איסורי מזבח ה,ו) איסור הקטרה בלבד, ואף הסמיך דין זה להלכות שאור ודבש ו"דבר שממנו לאישים" (שם הל' א-ה), שאסורים בהקטרה בלבד⁸. אולם בערוך השלחן (סי' נז,כב) סובר שדין הטמאים כבעל מום ממש.

צבי (צילום: טיבור יגר, באדיבות הספארי, רמת גן). התורה מבדילה בין בעלי החיים הביתיים, הבהמות, שראיות לקרבן, לבין החיות, שאינן עולות לקרבן, אף על פי שהן טהורות ומותרות באכילה. לדעת ריש לקיש המקריב חיה אינו עובר איסור, ויש אומרים שלדעתו הרי זה קרבן, אבל אין הלכה כן.

הקרבת חיה טהורה

בדעת ריש לקיש, האומר ש"אינו עובר בולא כלום, ההוא למצוה", נחלקו המפרשים. רש"י (ד"ה ההוא) כותב: "בהמה מצוה להקריב וחיה רשות". מדבריו נראה שהחיה נחשבת **קרבן**⁹, ונראה שלדעתו הנודר להביא עולה אף יוצא בה ידי

הטעם משום שהוא לאו שבכללות (לחם משנה שם וחסדי דוד במכות שם). הצ"ח (פסחים עג,א) נקט שאין לאו בהקרבת איסורי מזבח פרט לבעל מום, ולא ציין לתוספתא.

8. הפטור במקדיש ושוחט מובן יותר, שכן אין זו עיקר ההקרבה, אולם הפטור בזרק את הדם צריך ביאור. יתכן לומר, שיש כאן השוואה בין אכילת המזבח לאכילת אדם (עיין ריק"ו בהל' איסורי מזבח שם), ואין לחייב על הקרבת דם הטמאים, שכן שיטת הרמב"ם שבאכילת דם הטמאים אין איסור טמא: בהל' מאכלות אסורות ב,ב כתב שאיסור הטמאים נוהג "בין שאכל מן הבשר בין שאכל מן החלב", והשמיט את הדם, ומשמע שלא זו בלבד שאינו מצטרף לכזית, אלא שגם אין חייבים עליו כלל. ושם ז,ב כתב על חלב של נבלה שהאוכלו חייב שתיים, וכיו"ב שם ח,ו על גיד הנשה של נבלה, ולא כתב כן בדם טמאים (שם ו,א). כיו"ב הוכיח המנ"ח (מצוה תע"ב) שהאוכל דם נבלות פטור מאיסור נבלה. כל זאת בניגוד לרש"י בכריתות (ד,ב ד"ה אף דם), הסובר שיש בדם איסור טמא אלא שאינו מצטרף לבשר לכזית.

9. לכן נצרך רש"י לומר בהמשך הדיבור, שריש לקיש מודה שבהמה טמאה פסולה משום שאינה "ממשקה ישראל".

יגר... מברשם לא תאכלו". מפורש כאן איסור אכילתם של בעלי החיים שלהם סימן טהרה אחד בלבד וחסר להם השני, אך לא מפורש איסורם של רוב החיות, שלהם חסרים שני סימני הטהרה! על כך נאמר בתורת כהנים (שמיני פרק ג,א-ב), שיש בהם איסור 'עשה' מ"אותה תאכלו" (כפי שמופיע בגמ' כאן). וגם לאו, הנלמד מקל וחומר מהגמל וכו', שלהם סימן טהרה אחד. הדבר מעורר קושי, שהרי "אין מזהירין מן הדין", כלומר, אין לומדים איסור לאו מקל וחומר! על כך כותב הרמב"ם (ספר המצוות, ל"ת קעב), שקל וחומר זה הוא 'גילוי מילתא בעלמא' לדבר המובן מאליו, ובכגון זה מזהירין מן הדין (עיין סנהדרין עו ע"א, בעניין המקור לאיסור בתו). המגיד משנה (הל' מאכלות אסורות ב,א) מסביר עוד, שמכיוון שיש בבהמה טמאה 'איסור עשה' מפורש – ניתן ללמוד גם את האזהרה מקל וחומר³. לעומתם, הרמב"ן (ויקרא יא,ג) תמה על המדרש, ולדעתו הוא משובש, או שהולך בשיטת יחיד שמוזהירין מן הדין⁴. במשנה למלך (הל' מאכלות אסורות שם) הוכיח מדברי תוס' (פסחים מא,א ד"ה איכא) שאינם סוברים ככללו של המגיד משנה.

כך, אם כן, מתבארים דברי הרמב"ם כאן: כשם שלוקה על אכילת הבהמה הטמאה למרות שאין בה לאו מפורש, מפני שיש בה קל וחומר בצירוף עשה מפורש, כך גם בהקרבתה יש קל וחומר בצירוף עשה מפורש (כסף משנה⁵). ולפי דרכנו למדנו, שהחולקים על שיטת הרמב"ם באיסור האכילה – יחלקו עליו גם בנדון דידן.

לעניין פרשנות הסוגיה כאן ביארו מפרשי הרמב"ם, שדברי רבי יעקב "באברי בהמה טמאה דכולי עלמא לא פליגי" מובנם שלכולי עלמא לוקה, ולא כרש"י, אך לא מן הטעם שנאמר לעיל בדעת ריש לקיש, שלוקין על לאו הבא מכלל עשה, אלא מטעם אחר, שיש קל וחומר מבעל מום. זו גם כוונת ר' ירמיה בקושייתו מהתורת כהנים, לרמוז להמשך הברייתא, שיש באכילת בהמה טמאה גם לאו הנלמד בקל וחומר⁶.

הגרי"ז מבאר, שגם לדעת הרמב"ם בהמה טמאה אינה

3. בעל 'צדה לדרך' (ויקרא יא,ג) הסביר בכך את משפט הסיום בברייתא: "נמצאת מצות עשה שלהם מן הכתוב, ומצוה בלא תעשה מקל וחומר", שכוונתו כמגיד משנה, שמכיוון שהעשה מפורש – ניתן ללמוד את הלאו מק"ו.

4. עיין סנהדרין נד,א ועד,א. ועיין ברמב"ן ביבמות כב,ב (ובריטב"א ומאירי שם), שכתב כסברת המגיד משנה וסיים ב'צריך עיון'.

5. הדברים מיושבים יותר לפי ביאורו של המגיד משנה הנ"ל. לפי דברי הרמב"ם בספר המצוות הנ"ל, שאכילת בהמה טמאה היא 'גילוי מילתא בעלמא', קשה לומר כן על היחס בין בהמה טמאה לבין בעל מום, שאמנם מסברה חמורה ממנה, אך קשה לומר שהיא כלולה בפשטות באיסורה.

6. רדב"ז בהל' איסורי מזבח שם, וכתב שהקושיה על ר' יוחנן, ולא על ר"ל כפירוש רש"י; ר"י קורקוס שם, וכתב שהקושיה על שניהם: על הלכתו של ר' יוחנן ועל טעמו של ר"ל. הריק"ו אף מגיה בגמ' ומשמיט את המילים "ולאו הבא מכלל עשה עשה". כך פירש גם בקרן אורה בדעת הרמב"ם, אך העיר שבמכות יח,ב יש סוגיה דומה, ובה הגמ' מוכיחה מברייתא זו שאין לוקין על לאו הבא מכלל עשה, כפירוש רש"י כאן.

7. לפי התוספתא אף לוקים על כך, ולהלכה פסק הרמב"ם שאין לוקים על הקדשם והקרבתם, פרט להקרבת אתנן ומחיר המפורשת בתורה (הל' איסורי מזבח ג,ז),

בחובתו (ובשטמ"ק אות ד' כתב בדעת רש"י: "להקדים בהמה לחיה", כלומר שאין זו אלא עדיפות גרידא). בקרן אורה הולך גם הוא בכיוון זה, אבל דייק מלשון הברייתא המובאת לסתירת דעת ריש לקיש (שההוה-אמינא בה תואמת, לכאורה, לדעתו): "יכול לא יביא ואם הביא כשר", שאין רשות להביאה, אלא שאם הביא – בדיעבד קרבנו מתקבל¹⁰. לעומת זאת בשטמ"ק (אות ד) סובר שהחיה אינה קרבן כלל, וריש לקיש בא רק לומר שאין בהבאתה איסור כהקרת בעל מום, וזאת דווקא משום שאינה ראויה כלל לקרבן¹¹. כך נקטו עוד אחרונים (עולת שלמה; מנחת יהודה), ופירשו ש"למצוה" היינו – לדיני קרבן, שמצד דיני הקרבן הרי הוא פסול, אבל אין עבירה בהבאתו. לפי זה הראיה מהברייתא כנגד ריש לקיש איננה מהקביעה שהחיה פסולה, אלא מהלשון "לא יביא", ו"כמעביר על דבריו".

מכל מקום, הגמ' דוחה את דברי ריש לקיש, וכן פסק הרמב"ם (הל' איסורי מזבח ה,ו): "המקריב אברי חיה טהורה – עובר בעשה"¹².

סיכום

מסקנת הגמ', שאין מחלוקת בין רבי יוחנן לריש לקיש

באשר לחיה טהורה, דעת ריש לקיש שאין בהקרתה איסור. יש אומרים שלדעתו ניתן להביאה כקרבן, ומותר להקריבה לכתחילה (רש"י) או על כל פנים בדיעבד כשכבר הובאה למקדש (קרן אורה). יש אומרים שאינה קרבן, אלא שאין בהקרתה איסור כבעל מום (שטמ"ק; אחרונים). הגמ' מוכיחה שחיה פסולה לקרבן ואסור להקריבה, וכן הלכה.

מערכה פה. פסול מהו שיעשה שיריים? (לד,ב)

לתיקון על ידי הדם הנשאר? ובמקרה שבו אין תקנה לקרבן – מה ייעשה בדמו? בירור זה נזקק לסוגיות משלימות שעוסקות בשאלה זו, בפרק שני (כו,ב) ובמסכת מעילה (ה,ב).

סוגיית הגמרא

בגמ' מובאת שאלת ריש לקיש מר' יוחנן: "פסול מהו שיעשה שיריים?", ותשובת ר' יוחנן: "אין עושה שיריים אלא חוץ לזמנו וחוץ למקומו, הואיל ומרצה לפיגולו". ה"פסול" הוא אדם הפסול לעבודה¹, ועליו אומר ר' יוחנן

במשנה בתחילת פרק שני (טו,ב) נמנו האישים הפסולים לעבודה: זר, אונן, ועוד. המשנה שם אומרת שכאשר אישים אלו מקבלים את דם הקרבן – פסלו את הקרבן. הגמ' (דפים טו-יז) מאריכה להביא את המקורות בתורה לכך שמלבד האיסור המוטל על אישים אלו לעבוד – הם אף מחללים את העבודה. ברם, המשנה בתחילת פרק שלישי מציינת מקרים מסוימים שבהם עבודתו של הפסול אמנם נתחללה, והדם שעסק בו נפסל, אבל בכך לא נפסל הקרבן לגמרי, אלא "אם יש דם הנפש – יחזור הכשר ויקבל". הסוגיה עוסקת בשאלה: באיזה מקרה ניתן לקרבן

שכן יש להעמידה בחיה שלא הוקדשה (עיין בשטמ"ק בתמורה שם אות כב), אבל קביעת השטמ"ק כאן שבחיה לא נאמר כלל איסור חולין בעזרה צע"ג (ועיין תוס' להלן עז, ד"ה בדס, ובא"ת ערך חלין שנשחטו בעזרה ציון 136, שדנו בשטמ"ק וחילקו בין שחיטה להעלאה). ובבית הלוי (ח"ב סי' מה,ט), שנקט ג"כ בדעת ר"ל שחיה אינה קרבן, כתב שאין בה משום חולין בעזרה משום שהקדישה קדושת דמים, ובכאן גוונא אין בהקרתה משום חולין בעזרה (עיין שטמ"ק בתמורה שם, ובא"ת שם ציונים 149 - 155). יש להעיר, שריש לקיש עצמו סובר (בנזיר כט,א) שחולין בעזרה לאו דאורייתא, אלא שמתוס' שם (ד"ה קסבר) מבואר שזה לעניין היתר הבאתה ואכילתה, אבל הכל מודים שיש איסור הקטרת חולין, וכן כתבו תוס' להלן עז, ד"ה בדס.

12. לא ברור האם סברת ריש לקיש נדחית מעיקרה, ועל פי המסקנה כאן אסור להביא שום קרבן שלא נתפרש בתורה, או שדבריו נדחו רק לגבי חיה טהורה, שעליה יש מיעוט מפורש מ"בקר וצאן". עיין להלן מערכה רלב בשם המקדש דוד.

1. כמשתמע מהקשר הסוגיה, שנקבעה על משנתנו: "כל הפסולין ששחטו... וכולן שקיבלו את הדם...". וכן מהניגוד בדברי רב זביד בין "כוס פסול" לבין "פסול גופיה", דהיינו אדם הפסול.

10. נראה שלדעתו 'למצוה' נאמר כאן כניגוד ל'לעכב' (כמו בזבחים ז,ב; יח,ב; כג,א), ולא כרש"י, שלדעתו 'למצוה' נאמר כאן כניגוד ל'רשות' (כמו יבמות לט,ב).

11. במנחת אברהם (גרבוז, ח"א עמ' יח) חילק, לדעה זו, בין עולה, שניתן להביאה, לבין שלמים. כך נראה מהמשנה במעשר שני פ"א מ"ד, שאין להביא חיה לשלמים ממעות מעשר שני (אלא שדחה, שאולי הותר להביא שלמים ממע"ש רק בקרבן של מצוה, ולא בקרבן של רשות). וטעם הדבר, שבני נח קודם מתן תורה היו רשאים להביא עולות גם מן החיה (עיין להלן מערכה ש), והתורה לא שללה זאת בישראל, מה שאין כן בשלמים, שלא הותרו לבני נח.

12. השטמ"ק דן בכך בהשוואה לעולת נקבה, שלדעתו לוקים על הקרתה כדין בעל מום (ע"פ הגמ' להלן לה,ב המדמה עולת נקבה למום שלפני ההקדש; ועיין תוס' בתמורה ז,א ד"ה אפילו, שנקטו גם כן שלוקים על הקדשת עולת נקבה והקרתה, ובאור שמח הל' תמורה ב,ב נחלק עליהם). ומחלק כאמור, שדווקא מפני שחיה אינה ראויה כלל להקרה לא נאמר בה לאו זה. עוד דן השטמ"ק בהקרת חיה מצד איסור הבאת חולין בעזרה, וכתב כאמור, שאיסור זה לא נאמר בחיה, שאינה בת הקרה. הדברים מוקשים מהמשנה בתמורה (לג,ב): "חולין שנשחטו בעזרה ישרפו וכן חיה שנשחטה בעזרה", וכן בתו"כ (ויקרא נדבה פרק יז,ז); ועל ריש לקיש אינה קושיה,